

САДУЛЛА ҚАРОМАТОВ

— 9 —

Нуқса орадан қанча вакт ўтганини билмайди. Қазини очдию, боши устида бир-бирлари билан шивирлаб гапирайтада оқ ҳалати қишиларни кўриб салом бергандай бошни кимрлатди. Оғигни ўқалади утирган ҳаминири қизни имлади. Ҳаминира қиз унга энгашгач, куруншаб, қаралганган лабзарин аранг қимрлатиш шивирлайди.

— НА... РИГ ИИ... — ХО... — О... НА... АДА... ХАТ... БО... ВА... РА... Х... ША... ДА... ГИ... ЛЕНИН СОВХОЗИ ДИРЕКТОРИ... ТИ... Э... ЕВ... ГА... ЕТ...

Нуқса ортиқ гапирамади. Яна ўйдан кетди. Ини ҳаминири уни неиснада олиб тушин «тез ёрдам» машинасида шифохонага олиб кетишиди.

ХХХ

Ярим кечада шиддат билан жиринглаган телефон овосидан чубиб ўйонган Путтиев ўйинсаб, оёқтарини қаравотдан осилтирганча ўйланди. Колди: «Ким будди бу бемахалини ўйлаётган?» У беходсан чақмандан солиб қўйилган кутичага қараб бозовталанди. «Наҳотки сезизнан бўлишса?» Телес-тўртчи марта жиринглаганди, трубкани кўр-ца-писа кўтариди.

— Алло, энитаман... — Путтиев трубкани кўлида маҳкам сиқидача, бегона овонни эшидию, аъзлий-бадани қатларди бушашди. Тили суга келмай доидириди. Наҳотида, ҳаётини сунгига дақиқаларий этиб келгандай кўз олди қоронияши. У њеч нарсанни идрок этилмас, ўзига кетма-кет берилади. Ватанга хиёнат килиб, фашистга бўйсунини деч ким хэллига келтирмаган эди. Ҳалок бўлганлар ҳам, бедаран кетгандар ҳам бўйдади этилганда оиласа хотираларни ўтказади. Ким ҳам ўзини ажадда демига ташалашни истарди? Узим қўроқни учишинишини ким билмайди? Путтиев ойнинг хира ёғусига тикиди, этисиз пешонасини қашиди. Бир куни кечаси душман проекторларга тўстадан ўйн, атроғга зулмат ко-ронини тушиди. Уздуксиз ўйлаётган ўй бўрони тинди. Гўё бу ерларда жанг бўлмаётгандай сукунат чўкиди. Бир соатча деч ким жойланади қимрлатмай, жим эти. Фашист бундай хийла-найрангарни кўп ишлатади. Ҳатто дир гал немислар тўстадан куролларни ўтказади, оркача чекинидар. Бизницилар ҳукумга ўтиб, бир чакричма ийл босмай, осмонини кора нахжатлар каби «онкерслар» коплашиб, ерни элаб ташалагандай Сомбордимон килиниди. Иккя, ўса кечи жанг қайталандади. Путтиев жўраси билан милицияниро бош қўйинди. Энди кузи илингани экан. Орқасида ётган жўрсининг овонидан чўчиб, бошини кутади.

— Бу дўзахдан ҳам даҳшатлироқ, ваҳималироқ жой бўлмас дейман, жура. Ҳар қандай ерда ҳам бошинга дўлдай ёғилаётган ажаддан нари бўласанку...

— Нима дейсан? Яна кечитар-чи, нима де-

— 10 —

бароянларини қисирлатганча дёзла олдига борди. Ҳазориз осектиришни ўзгувуллаб, гаҳ сеннилаб гилем шохларни тармашганича япроцларни юқли-юқлаётганига қараб ўйланди. Қачонлардир бурчандаги ёт дарахти остида ўтириб, дарс таҳер-ларгандарни эслади. Тут гаҳ лишган кезларда ким дарахта бир обёқла чишиб, дўлпинин тезрой ту-лати тушишга бахшланишади. Бир куни Садри дарахтдан тушшаганда курган ўзо синиб, ерга юнилган эди. Жўраси ранги оқарганича бошида чўнгайб ўтириб солиб юнгагани, сунг ёхирганича қўшиларни ёрдамга чакиргани кечагина бўйли ўт-ган воқеалардай хәлида жоинанди. Асадлари бў-шашди. Қирб биринчи љилдин изигини декабр тунидаги ќиёматни юниб ўзганда жанг манзараларни куз олдади жоинанди. Нева Дубровасида Қизил армани катта талобади берганини хотираларни ўтказади. Ким ҳам ўзини ажадда демига ташалашни истарди? Узим қўроқни учишинишини ким билмайди? Путтиев ойнинг хира ёғусига тикиди, этисиз пешонасини қашиди. Бир куни кечаси душман проекторларга тўстадан ўйн, атроғга зулмат ко-ронини тушиди. Уздуксиз ўйлаётган ўй бўрони тинди. Гўё бу ерларда жанг бўлмаётгандай сукунат чўкиди. Бир соатча деч ким жойланади қимрлатмай, жим эти. Фашист бундай хийла-найрангарни кўп ишлатади. Ҳатто дир гал немислар тўстадан куролларни ўтказади, оркача чекинидар. Бизницилар ҳукумга ўтиб, бир чакричма ийл босмай, осмонини кора нахжатлар каби «онкерслар» коплашиб, ерни элаб ташалагандай Сомбордимон килиниди. Иккя, ўса кечи жанг қайталандади. Путтиев жўраси билан милицияниро бош қўйинди. Энди кузи илингани экан. Орқасида ётган жўрсининг овонидан чўчиб, бошини кутади.

— Бу дўзахдан ҳам даҳшатлироқ, ваҳималироқ жой бўлмас дейман, жура. Ҳар қандай ерда ҳам бошинга дўлдай ёғилаётган ажаддан нари бўласанку...

— Нима дейсан? Яна кечитар-чи, нима де-

— 11 —

динг? — Садри милитига сунниб ўтириб олди. Ҷошини кўраси томон бурди.

— Дағдага қизмай, кўкимга ота қол, кутуламан шу дўзах азобидан.

— Отаман ѡх! — Садри милитини унга ўтталди.

Жўраси милити милини иккя қўллаб ушлаб туриб, кули.

— Коийл, ўзим ҳам шундай жавоб қиласан деб ўйловиди.

— Бу — дўстни синашнинг аҳмоҳона пўли. Жиноягта турти.

— Ола, сан ўзи болалигингдаги ҳазилни жиннинг ётимрариди.

— Буним бир гапда, жўба. Шунача ҳазиллашиб ўзимнага таскин бермасдан тарс ёрнамиш-ку! Ҳай, айтдим ўйдим-да. Ҳазилни чиндан ажратолмайсан-ми? Бу ишини диладиди одам жўрасидан сўраб ўтирамиди?

Садри ҳөвридан тушди. Милити ќундоганинн ерга тириб, сунниб. Бир сенниятк ўзудан сунниг ўрнинг чўзишиб, тўнгилади.

— Одамнин ёхт-момоти ҳал бўлаётганди ўртага бундай ҳазил сигмайди, жўба! Гапнинг ёнингда етган қозок, кирғиз, тоқик, туркмэн бирорларлар билди. Қирб қўроқни юнгаганини ким билмайди? Путтиев ёнинг ўзини ўткаборларни келиб кетди...

Этаси куни полк тор-мор кетлариди. Қўллар ўзи, бир кисм аскар ер ютганда гойи бўлди. Садри жўраси айтган гапни хеч кимга билдирамди. Юрагиди қолиб кетди...

Путтиев ёнинг ўзини ўткаборларни тириши. Йўнгли кундан ўткаборларни тириши. — Демак... Йўн, ўзанди бўлиниш мумкин эмис. Иккичу қазатни замирни ҳаљиб ичидан одам у ёқда турсин, мушук ҳам чиқолмасди. Иккичи ёқдан у ёлиз эмас эди-ку! Дом дарасини кетган бошида аскарлар кæрга гойи бўлшиди. Нега улар ҳам йайтнамиди ёни жасадлари қолмади? Қир-ничоқ жангда бирордан гина қилиб бўлармиди? Ким «менин чақ» деб бўтга илонни ўз ихтиёри билди. Шармандан шумидан шавкатни ажал афзал афзаси? Ноилож қолиб, ке-нини газанданинн ќонли панжасидан кутуламаган бўлса-чи? Бу алгов-далгов ёхтади нималар бўлмайди? Сенг осон. Зўз юртнинг, брондининг багрида, бала-чакн күрсиволи она багрида ётган бўлалиди. Бечора жўрм босишида кечнанини билмайман-ку! Шунчага ўйдан бўён ўзининг тирик-чилигини хабар килишга юргани деб бермай қўр-қандан балик. Қылтан хатосини тузатишнинг ўйланин излаб маслаҳатда велган бўлса-чи? Кўрграгита мушоҳиди тириши. — Башоша бўлманими? — Қиёфасини ўзгартмай, заҳарда билан тириши.

— Ҳа, ҳа... Мана, ҳозир, кетдим, жура.

Путтиев тезда кийинни, костюмини елжасида ташлади-ю, хондан чиқди.

Чинакам куз энди бошиланган, ҳали дарахтлардан тушган ҳазонлар, ердаги ўтлар дурутс қурғанини ўт-гу, шамол этини чимчилайди. Шаҳристон кўчалади.

ри зиминост кунларидагида одамсиз. Яккадумуккам учраётган ўтканинлар ҳам соузида бўйнингарини елжасида тортганча шигб билан кетишарди. Путтиев хаёл оғизида анча ёргача соузи ҳам сизмади. У ҳамон килаётганди ишининг тўғри ёки нотўғрилигини мушоҳада етар, пўртана пайтида денингизда суб беланчандаги гоҳ у, голи бўйдига кўтарилип тушшаган одаҳандай төбранарди, соҳилга чинолади. Атроғини баланд иморатлар ўраган майдондан ўтгач, эти жунишини. Қулини костюми ингларига тиқиб, тумгачаларни кадади. Чекароқдаги чиқрискан скамейкага ёнгагида ўтириб ўтирилган куришни кўрди-ю, ўйлари тинди. Юрагини ўқуқсиз ара-лаш ҳаяқонданни хисси қамраб олиб, қадамини тездаштириди. Қора ҳамон вазинатни бузмай, ўтирифидаги воқеаларни ётибкоризидек бешарво ўтирибди.

Путтиев скамейкага яқинлашиб, ўнинг рўпасига келиб тўхтагач, Максуд босини кўтарили. Ўнинг хумдек босинида чарм шляхи, ёғинида балобегли на-тамзалининг ўнг чунитагига газета тиқиб ќундиган. Путтиев дали ҳам уйкундан дуруст очимагандек мурод кўзларини Мақсадуға қадаб, тикилиб коплашди. Ним корониги ҳам ўнинг онон юзи, копкора юшлари остида синовчан бўқаттаган ката та-кулаларни ажратлиб туради.

— Танимдингиз, Садри — жимликни Мақсадунинг дўрлалаган ўзига ишонган одамларникидек кетганинг овози бузди.

— Мақсад! — Путтиев қучогини очиб, ўзи багрига босди, юзларидан ўпди, — Тирик юлган экан-санда, Мақсад!

Максад Путтиевга жой кўрсатиб, ўзи ҳам ёнга ўтиригач, камзали ёнгагидан сигарета одди. Путтиевга узатган эди, у ќўлнинг кўнсанга кўйин, баш чайқади. Максад ўридан турниб, шимининг ўнгидан ташланадиган кўнгли гуссага тўлган гурбатзода, паҳмоҳи соколли дарвиш ўтиргандай бегонасираб, бош-оёқ разм солди.

— Башоша бўлманими? — Қиёфасини ўзгартмай, заҳарда билан тириши.

— Ҳа, энди ҳамон куришни кўрди. — У ўзига ишонган, ҳаммада, ҳаммада ўзигармас-да. — У ўзига сунни ташланадиган ҳазонлар, ердаги ўтлар дурутс қурғанини ўт-гу, шамол этини чимчилайди.

— Сен ўзгармасан, — Максад барои юзларидан остида ўйкайланган кўзларини Мақсадунинг сониб мунобабатини кўрибди.

— Башоша бўлманими? — Қиёфасини ўзгартмай, заҳарда билан тириши.

— Ҳа, энди ҳамон куришни кўрди. — У ўзига ишонган, ҳаммада, ҳаммада ўзигармас-да. — У ўзига сунни ташланадиган ҳазонлар, ердаги ўтлар дурутс қурғанини ўт-гу, шамол этини чимчилайди.

УЗБЕКИСТОН ССР ЕЗУВЧИЛАР СОЮЗИ
ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ БУЛИМИДА

ИЖОДИЙ УФКЛАР

Республика Езувчилар союзи Тошкент обласси бўлимининг нафбатдаги йилини бўлиб ўтди. Областимиж ижодкорлар ахли ССРСнинг шонхи 60 йиллиги катта миаффактиялар билан ишончланган йилда амалга оширилган ишлар ва бу йилларни ижодий ташкини мазкурларни ўтказади. Йўнглининг тириши. — Демак... Йўн, ўзанди бўлиниш мумкин эмис. Иккичу қазатни замирни ҳаљиб ичидан одам у ёқда турсин, мушук ҳам чиқолмасди. Иккичи ёқдан у ёлиз эмас эди-ку! Дом дарасини кетган бошида аскарлар кæрга гойи бўлшиди. Нега улар ҳам йайтнамиди ёни жасадлари қолмади? Қир-ничоқ жангда бирордан гина қилиб бўлармиди? Ким «менин чақ» деб бўтга илонни ўз ихтиёри билди. Шармандан шумидан шавкатни ажал афзал афзаси? Ноилож қолиб, кетди...

Бўлимининг ўзбеклиги тириши. — Демак... Йўн, ўзанди бўлиниш мумкин эмис. Иккичу қазатни замирни ҳаљиб ичидан одам у ёқда турсин, мушук ҳам чиқолмасди. Иккичи ёқдан у ёлиз эмас эди-ку! Дом дарасини кетган бошида аскарлар кæрга гойи бўлшиди. Нега улар ҳам йайтнамиди ёни жасадлари қолмади? Қир-ничоқ жангда бирордан гина қилиб бўлармиди? Ким «менин чақ» деб бўтга илонни ўз ихтиёри билди. Шармандан шумидан шавкатни ажал афзал афзаси? Ноилож қолиб, кетди...

Бўлиминг тириши. — Демак... Йўн, ўзанди бўлиниш мумкин эмис. Иккичу қазатни замирни ҳаљиб ичидан одам у ёқда турсин, мушук ҳам чиқолмасди. Иккичи ёқдан у ёлиз эмас эди-ку! Дом дарасини кетган бошида аскарлар кæрга гойи бўлшиди. Нега улар ҳам йайтнамиди ёни жасадлари қолмади? Қир-ничоқ жангда бирордан гина қилиб бўлармиди? Ким «менин чақ» деб бўтга илонни ўз ихтиёри билди. Шармандан шумидан шавкатни ажал афзал афзаси? Ноилож қолиб, кетди...

Бўлиминг тириши. — Демак... Йўн, ўзанди бўлиниш мумкин эмис. Иккичу қазатни замирни ҳаљиб ичидан одам у ёқда турсин, мушук ҳам чиқолмасди. Иккичи ёқдан у ёлиз эмас эди-ку! Дом дар